

Skutki cywilnoprawne naruszenia norm moralnych między osobami bliskimi

Przejdź do produktu na www.ksiegarnia.beck.pl

Wprowadzenie

W stosunkach cywilnoprawnych normy moralne oddziałują na treść norm prawnych zarówno w aspekcie ich tworzenia, procesu wykładni, jak i stosowania. Na tym tle daje się zauważyć, że pomimo odrębności walidacyjnej norm moralnych względem norm prawnych, dochodzi między nimi do sprzężenia zwrotnego. Egzemplifikację wpływu norm moralnych na regulacje prawa cywilnego stanowić mogą m.in. zwroty niedookreślone, które, służąc uelastycznieniu tekstu prawnego, uwzględniają kryteria natury moralnej. Stosowanie zwrotów niedookreślonych wymaga jednak sformułowania pewnych obiektywnych kryteriów, znajdujących daleko idące uzasadnienie w społecznie akceptowanych wartościach. Inaczej rzecz się ma w przypadku klauzul generalnych, stanowiących szczególnie rodzaj zwrotów niedookreślonych, które wprost odsyłają do wyrażających pewne wartości ocen. W obu przypadkach podmiot stosujący prawo wyposażony jest w pewną sferę autonomii aksjologicznej, mającej na celu realizację postulatu indywidualizacji w zakresie stosowania prawa. Normy moralne ponadto, o czym należy pamiętać, wywierają także wpływ na proces szeroko rozumianej wykładni prawa. W świetle powyższego spojrzenie na zagadnienia prawa cywilnego przez pryzmat norm moralnych, w tym zwłaszcza przez zasadę słuszności, jawi się jako naukowe wyzwanie, niereprezentowane dotąd w nauce i orzecznictwie sądowym. Podejście takie wzbogaca także dodatkową argumentacją już istniejący sposób postrzegania oddziaływania norm moralnych na normy prawne.

Płaszczyzną, na której szczególnie dostrzegalna jest ingerencja norm moralnych w regulacje prawa prywatnego, jest nie tylko obszar prawa rodzinnego i spadkowego, ale również prawo zobowiązań. Dokonywana przez przedstawicieli nauki analiza instytucji prawa cywilnego pod kątem etycznym, z jednej strony, nawiązuje do ogólnych rozważań teoretycznych, poświęconych badaniom relacji prawa do moralności, z drugiej zaś obejmuje wąsko zakreślone zagadnienia, związane m.in. ze stosowaniem klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego.

W doktrynie, jak dotąd, nie powstało opracowanie naukowe, które obejmowałoby swoim zakresem zagadnienia etyczne instytucji prawa cywilnego, wychodzące poza jeden dział prawa cywilnego¹. Z tego względu przedmio-

¹ Wśród najnowszych cywilistycznych prac naukowych poświęconych tej problematyce należy wskazać *M. Wilejczyk, Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 2014, a także

tem niniejszego opracowania jest funkcjonalnie wyodrębniony kompleks sześciu instytucji prawnych, których wspólną cechą jest pozbawienie określonego podmiotu korzyści majątkowej na skutek jego zachowania ocenionego naganie pod kątem norm moralnych (zgodnie z regułą *turpitudinem suam allegans nemo audiatur*). Prócz braku kompleksowego opracowania powyższej problematyki i wyraźnej luki w tym zakresie, szczególnym impulsem do podjęcia badań był także fakt wieloaspektowości poruszanych zagadnień, a także ich usytuowanie na pograniczu trzech działów prawa cywilnego. Niniejsze opracowanie swoim zakresem obejmuje zatem prawo rodzinne i spadkowe oraz prawo zobowiązań.

Kierując się kryterium rangi społecznej i rodzinnej, szczegółową analizą z zakresu prawa umów objęto instytucje: odwołania darowizny, zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę oraz rozwiązania umowy o dożywocie, z zakresu prawa rodzinnego instytucję niegodności alimentacji, zaś z zakresu prawa spadkowego niegodność dziedziczenia oraz wydziedziczenie. Doprecyzować jednak trzeba, że w pierwszym przywołanym zakresie ograniczono się do stosunków prawnych, jakie w typowych przypadkach powstają między osobami bliskimi. Stosunki takie, wykazując silne podłoże osobisto-uczuciowe, charakterystyczne są głównie dla stosunków rodzinnych i *quasi-rodzinnych*. Pozwala to – z założenia – pominąć relacje, w których nie występuje więź bliskości. Więż ta – co należy zaznaczyć – stanowi wspólną cechę badanych instytucji prawnych.

Podjęta analiza dogmatyczna wskazanych instytucji prawnych nie stanowi jednak celu samego w sobie prowadzonych badań. Zasadniczym celem jest bowiem weryfikacja hipotezy, czy u podstaw konstrukcji prawnej każdej ze wskazanych sześciu instytucji prawa cywilnego (a zatem instytucji odwołania darowizny, zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę, rozwiązania umowy o dożywocie, a także instytucji niegodności alimentacji, niegodności dziedziczenia oraz wydziedziczenia) leży wspólne im wartości prawem chronione, a zatem czy *de lege lata* da się wywieść wspólne tym instytucjom (takie same lub podobne) uzasadnienie aksjologiczne. To zaś pozwoli ukazać, czy, a jeśli tak, to w jakim zakresie, na analizowane instytucje wpływ mają normy moralne.

K. Michałowska, Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2017. Na gruncie prawa publicznego aksjologiczne zagadnienia prawoznawstwa z zakresu prawa administracyjnego zostały zawarte w J. Zimmerman (red.), Aksjologia prawa administracyjnego, Warszawa 2017. Jeśli chodzi o dorobek doktryny prawa pracy wskazać należy S. Koczur, Aksjologia odpowiedzialności materialnej pracownika, Warszawa 2016; T. Liszcz, Aksjologiczne podstawy prawa pracy. Zarys problematyki, Lublin 2018; J. Piątkowski, Aksjologiczne i normatywne podstawy prawa stosunku pracy, Toruń 2013.

Urzeczywistnienie zasadniczego celu badań, ze względu na stopień jego skomplikowania, wspomagane będzie realizacją celów pośrednich. W związku z tym pierwszym celem pośrednim jest ustalenie znaczenia fundamentalnych pojęć, występujących zarówno na gruncie prawa, jak i moralności, a następnie wskazanie ich związków i wzajemnego oddziaływania. Drugim, analiza poszczególnych instytucji prawa cywilnego objętych zakresem pracy, umożliwiającą tym samym realizację trzeciego celu pośredniego, jakim jest sformułowanie kryteriów oceny moralnej zachowań człowieka, uznanych za szczególnie naganne. Kryteria te pozwolą rozstrzygnąć, czy podstawą analizowanych instytucji są wspólne wartości czy też może instytucje te oparte zostały na wartościach im jedynie właściwych, wyznaczając ich specyfikę na tle innych instytucji prawa cywilnego. Czwartym celem pośrednim jest egzemplifikacja nagannych zachowań człowieka, stanowiących podstawę zastosowania badanych instytucji w praktyce. Jest to szczególnie istotne ze względu na fakt intuicyjnego i często niejednolitego sposobu posługiwania się na gruncie doktrynalnym i orzeczniczym kategorią „nagannych zachowań”.

Zakreślone cele pozwalają sformułować główne problemy badawcze, które można ująć w następujących pytaniach. Po pierwsze, jakie wartości etyczne stanowią uzasadnienie dla badanych instytucji prawnych i czy któreś z nich są względem innych swoiste? Po drugie, które (jeśli w ogóle) ze wskazanych instytucji są bardziej nasycone wartościami etycznymi? Po trzecie, jaki wpływ na stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego² oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³ mają uregulowania prawa karnego, w kontekście nagannych etycznie zachowań? Po czwarte, czy we wszystkich badanych instytucjach sankcja za naganne zachowanie ma tożsamy charakter? Po piąte, czy obowiązujące przepisy prawne są na tyle efektywne (warstwa *de lege lata*), by chronić stronę dotkniętą rażąco nagannym etycznie zachowaniem, czy też w tym zakresie konieczne są zmiany obowiązujących przepisów prawnych (warstwa *de lege ferenda*)?

Niniejsza praca, zawierająca analizę uregulowań prawa cywilnego w kontekście nagannych etycznie zachowań podmiotów prawa, nie jest analizą filozoficzną. Na potrzeby realizacji obranych celów badawczych odwołania do spuścizny filozofów będą miały charakter subsydiarny i pojawią się wówczas, gdy za konieczne uznane zostanie przywołanie pewnych rozstrzygnięć etycznych i metaetycznych, zwłaszcza w odniesieniu do natury ocen i wartości. Określenie kryteriów oceny moralnej, na potrzeby sformułowania typów zachowań relevantnych na gruncie badanych instytucji prawnych, uznać należy za istotny aspekt prowadzonych badań.

² Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740).

³ Ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359).

Podstawowymi metodami badawczymi zastosowanymi w pracy są: metoda formalno-dogmatyczna, opierająca się na egzegezie tekstów prawnych oraz metoda analityczna, odnosząca się do wykorzystania dorobku nauki prawa cywilnego oraz orzecznictwa sądowego⁴. Uzupełniający charakter pełni metoda historyczna oraz prawno-porównawcza. Metoda historyczna dotycząca analizy prawa obecnie nieobowiązującego, pozwala na pełniejsze zbadanie instytucji prawnych, a w szczególności śledzenia ich ewolucji. Natomiast metoda prawno-porównawcza osadza badane zagadnienia w szerszej perspektywie, wzbogacając spojrzenie na polskie konstrukcje prawne w aspekcie wpływu obcych ustawodawstw. Uwagi prawno-porównawcze obejmują w głównej mierze regulacje obcych systemów prawnych, które miały znaczenie podczas unifikacji polskiego prawa cywilnego, a zatem niemieckiego Kodeksu cywilnego z 1896 r. (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB)⁵, austriackiego Kodeksu cywilnego z 1811 r. (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – ABGB)⁶, francuskiego Kodeksu cywilnego z 1804 r. (Code Napoleon, Code civil des Français – CC)⁷ oraz szwajcarskiego Kodeksu cywilnego (Zivilgesetzbuch – ZGB)⁸, stanowiącego scale nie powyższych systemów⁹. W celu realizacji szerszego kontekstu poznawczego wykorzystano, choć w mniejszym zakresie, prawo rosyjskie, prawo węgierskie, a także prawo holenderskie, które przez wielu wskazywane jest jako wzór dla współczesnych ustawodawstw, w tym przyszłego europejskiego kodeksu cywilnego. W pracy wykorzystano również wyniki badań statystycznych oraz literaturę nieprawniczą z zakresu nauk filozoficznych i socjologicznych.

Powyższe założenia znajdują odzwierciedlenie w obranym tytule opracowania, którym uczyniono Skutki cywilnoprawne naruszenia norm moralnych między osobami bliskimi. W związku z tym – w toku badań – przyjęto, że nor-

⁴ D. Kędziński, Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2018, Nr 3, s. 5-59 oraz powołana tam bogata literatura.

⁵ Kodeks cywilny niemiecki z 18.8.1896 r. (BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, BGBl I S. 42, FNA 400-2), <http://www.gesetze-iminternet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf>.

⁶ Kodeks cywilny austriacki z 1.6.1811 r. (ABGB – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, Justizgesetzsammlung Nr 946/1811), <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnommen/10001622/ABGB%2c%20Fassung%20vom%2006.11.2012.pdf>.

⁷ Kodeks cywilny francuski z 21.3.1804 r. (Ccivil – Code civil), <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?dateTexte=20121106&cidTexte=LEGITEXT000006070721&fastReqId=1018799035&fastPos=1&oldAction=rechCodeArticle>.

⁸ Kodeks cywilny szwajcarski z 10.12.1907 r. (ZGB – Zivilgesetzbuch, SR. 210. AS 24 233, 27 207 und BS 2 3), <http://www.admin.ch/ch/d/sr/2/210.de.pdf>.

⁹ L. Górnicki, Kodyfikacja prawa prywatnego, w: M. Saffjan (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 145; I. Mazurek, *Specyfika prac Komisji Kodyfikacyjnej w procesie unifikacji prawa w II Rzeczypospolitej*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2014, t. 23, s. 125 i n.; G. Jędrejek, *Polski Kodeks zobowiązań z 1933 roku. Powstanie, źródła, znaczenie dla europejskiego prawa obligacyjnego*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2001, Nr 1, s. 47 i n.

ma moralna to norma postępowania, posiadająca uzasadnienie aksjologiczne w swoistego rodzaju ocenach moralnych, pozwalających stwierdzić co słuszne, a co niesłuszne, co dobre, a co złe w pewnym szczególnym znaczeniu¹⁰. Natomiast wspomniane już pojęcie osoby bliskiej definiowane jest przez wskazanie istnienia faktycznego stosunku bliskości, a zatem więzi emocjonalnej między stronami tego stosunku. Oznacza to, że w tym zakresie nie jest rozstrzygający sam fakt istnienia więzi formalnoprawnej (małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa, przysposobienia, opieki, kurateli). Osobami bliskimi – w zaproponowanym ujęciu – są bowiem nie tylko konkubenci, ale także osoby pozostające w bliskich relacjach przyjaźni, co do których nie można orzec, że pozostają we wspólnym pożyciu, rozumianym jako istnienie więzi emocjonalno-fizyczno-gospodarczej, na wzór więzi małżeńskiej. W konsekwencji przyjęte rozumienie omawianego pojęcia odbiega od tego, jakie występuje na gruncie prywatnoprawnym i publicznoprawnym, wiążącym się z istnieniem więzi prawnej małżeństwa, pokrewieństwa, przysposobienia czy też – w przypadku braku takiej więzi – faktycznego wspólnego pożycia. Należy przy tym zaznaczyć, że różne definicje pojęcia osoby bliskiej na gruncie poszczególnych aktów prawnych wynikają ze specyficznych, i tym samym odmiennych od pozostałych, celów regulacji normatywnych¹¹. Obrazując to twierdzenie, wyróżnić można przypadki, w których akt prawny posługuje się terminem „osoba bliska” bez jednoczesne-

¹⁰ Z. Ziemiński, *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa 1981, s. 21, 85; Z. Ziemiński, *Etyczne problemy prawoznawstwa*, Wrocław 1972, s. 94; Z. Ziemiński, *Unormowania prawne a unormowania moralne w sferze prawa rodzinnego PRL*, RPEiS 1977, Nr 2, s. 11-12.

¹¹ W ramach egzemplifikacji stosowania zwrotu „osoba bliska” warto wskazać na przypadki formułowania definicji legalnych omawianego pojęcia na potrzeby danego aktu prawnego, jak również przypadki, w których brak jest takiej definicji bądź też używane są inne podobne zwroty. Wedle pierwszej kategorii definicji za osobę bliską uważani są zstępni, wstępni, rodzeństwo, dzieci rodzeństwa, małżonek, osoba przysposabiająca i przysposobiona oraz osoba, która pozostaje faktycznie we wspólnym pożyciu – art. 2 ust. 5 ustawy z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1465) oraz art. 4 pkt 13 ustawy z 21.8.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 65 ze zm.), art. 15 ust. 3 ustawy z 26.10.1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 2195). Nieco szerzej ujmuje „osobę bliską” art. 3 ust. 1 pkt 3 ustawy z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 849), który obejmuje małżonka, krewnego do drugiego stopnia lub powinowatego do drugiego stopnia w linii prostej, przedstawiciela ustawowego, osobę pozostającą we wspólnym pożyciu lub osobę wskazaną przez pacjenta. Natomiast węższą definicję „osoby bliskiej”, nieobejmującą osób pozostających w faktycznym wspólnym pożyciu przewiduje np. art. 2 pkt 6 ustawy z 11.4.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1655), zgodnie z którym osobą bliską są zstępni, wstępni, rodzeństwo, dzieci rodzeństwa, małżonek, osoby przysposabiające i przysposobione. Podobnie art. 261 § 1 i 2 KPC (ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.), wedle którego osobą bliską jest małżonek, wstępni, zstępni, powinowaci w tej samej linii lub stopniu, osoby pozostające ze stronami w stosunku przysposobienia. Zob. również na temat analizy pojęcia osoby bliskiej na gruncie przepisów KC oraz KRO w: *J. Haberko*, *Pojęcie osoby bliskiej w prawie cywilnym*, PS 2011, Nr 3, s. 65-78.

go sformułowania definicji takiego pojęcia¹², bądź też zawiera zwroty podobne, pod względem językowym i znaczeniowym¹³. Stosunek bliskości obejmuje zatem zarówno formalny, jak i faktyczny stan bliskości. Jego istotą jest szczególna więź emocjonalna (uczuciowa), której odzwierciedleniem są interpersonalne relacje nacechowane życzliwością, miłością i przyjaźnią, czasem o dużym stopniu skomplikowania i wzajemnych zależności, wynikających z potrzeby bliskości, bezpieczeństwa i stabilizacji. Takie rozumienie stanowi podstawę dalszych badań, nawiązując jednocześnie do socjologicznego ujęcia więzi istniejącej między osobami bliskimi. Jest nią szczególna więź moralna, stanowiąca szczególny rodzaj więzi społecznej, która charakteryzuje się silnymi i emocjonalnymi relacjami międzyludzkimi. Więź ta oparta jest na zaufaniu, lojalności, solidarności oraz wzajemności. Zaufanie obejmuje oczekiwanie godnego postępowania jednych wobec innych ludzi, lojalność zaś – powinność nienaruszania zaufania innych, a także wywiązywania się z zaciągniętych zobowiązań. Solidarność odnosi się do troski o interesy innych ludzi oraz gotowość podejmowania działań na ich rzecz, choćby naruszało to interesy osoby udzielającej tego wsparcia, a wzajemność zakłada obowiązek rewanżu za to, co otrzymano¹⁴.

Wyznaczone problemy badawcze rzutują nie tylko na zakres pracy, ale również na jej układ. Praca składa się z pięciu rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem i zwięzłymi wnioskami końcowymi.

Pierwszy rozdział stanowi merytoryczne wprowadzenie do rozważań o szczegółowym charakterze. W jego ramach ustalono znaczenie pojęć moralności i etyki, a także pojęć oceny i wypowiedzi oceniającej, wartości oraz dobra. Ponadto przedstawiono, wyróżniany na gruncie teorii prawa, katalog podstawowych zasad i wartości etycznych, stanowiący podstawę późniejszych rozważań w zakresie formułowania kryteriów oceny moralnej zachowania człowieka, a także ich egzemplifikacji na gruncie instytucji prawnych objętych zakresem niniejszej pracy. Następnie w rozdziale przedstawiono stosunek prawa i mo-

¹²Np. art. 446 § 2, art. 908 § 3, art. 923 § 1 KC, art. 40 ust. 1 pkt 7 oraz art. 93 ust. 4 pkt 3, art. 130 ust. 2, art. 137 ust. 2, art. 166 ustawy z 9.6.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 821), art. 533, art. 548, art. 561 § 3, art. 576 § 1, art. 1087 KPC, art. 149 § 2 i 4 KRO.

¹³Przykładem jest sformułowanie „osoba będąca w bliskim stosunku” zawarte w art. 527 § 3 KC lub „szczególnie bliski stosunek osobisty” z art. 185 KPK (ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.). Niekiedy ustawodawca posługuje się terminem „osoba najbliższa” – np. art. 115 § 11 KK (ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1444), do którego zalicza małżonka, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także osobę pozostającą we wspólnym pożyciu; albo też „najbliższy członek rodziny”, bez wskazania zakresu podmiotowego tego pojęcia, np. art. 446 § 3 i 4 KC.

¹⁴P. Sztompka, Socjologia. Analiza społeczeństwa, Kraków 2012, s. 125–126.

ralności, rozumianych jako dwa główne elementy systemu aksjonormatywnego w aspekcie zarówno treściowym, jak i funkcjonalnym. Przedmiotem destrukcji uczyniono również zagadnienia należące do teorii prawa cywilnego, a dotyczące zwrotów niedookreślonych, w tym klauzul generalnych, które występują na gruncie badanych instytucji prawnych. Potrzeba poczynienia uwag w tym zakresie wynika z faktu, że do zwrotów niedookreślonych należy zarówno zwrot „rażąca niewdzięczność”, stanowiący przesłankę odwołania darowizny, jak i zwrot „wypadek wyjątkowy”, na gruncie rozwiązania umowy o dożywocie. Natomiast na klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego oparta została instytucja niegodności alimentacji, a także jedna z przesłanek wydziedziczenia. Ponadto w wielu zagadnieniach szczegółowych pojawia się kwestia dopuszczalności stosowania konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 KC), choćby przy ustaleniu wysokości dożywotniej renty zamiennej lub oceny roszczenia o zachówek pod kątem zasad współżycia społecznego.

Drugi rozdział dotyczy analizy skutków cywilnoprawnych naruszenia norm moralnych na gruncie umowy darowizny. Wskazano w nim na te elementy stosunku prawnego, które wykazują specyficzne cechy w porównaniu z innymi stosunkami zobowiązaniowymi. Podniesiono również kwestię dopuszczalności stosowania konstrukcji umów mieszanych (*negotium mixtum cum donatione*), a także umowy darowizny *mortis causa*. W ramach etycznych aspektów badanej instytucji omówiono regułę słabszej ochrony przysporzeń nieodpłatnych oraz szczególnej ochrony darczyńcy. Wskazano na charakter prawny odwołania darowizny oraz poddano analizie doktrynalne i orzecznicze sposoby rozumienia pojęcia rażącej niewdzięczności. Następnie dokonano próby określenia elementów definicyjnych pojęcia rażącej niewdzięczności, wykorzystując w tym celu uprzednio przyjęte, obiektywne kryteria oceny moralnej zachowania obdarowanego. Specyfika zwrotów niedookreślonych wyklucza możliwość stworzenia pełnej definicji pojęcia rażącej niewdzięczności, zaś ciężar konkretyzacji elementarnych norm moralnych, których naruszenie uzasadnia odwołanie darowizny, dokonywana jest *a casu ad casum*. Niemniej jednak w pracy przedstawiono te typy zachowań, o których niewątpliwie da się orzec, że stanowią bądź nie stanowią przesłanki odwołania darowizny, jak również te, co do których powstaje w tym zakresie istotna wątpliwość. Zasadnicze trudności, jakie występują na gruncie kwalifikacji zachowania obdarowanego pod kątem rażącej niewdzięczności polegają nie tylko na dokonaniu przez interpretatora oceny tego zachowania jako dobrego lub złego, ale również szacowania intensywności owego zachowania. Ostatnim poruszonym zagadnieniem przedmiotowego rozdziału uczyniono problematykę skutków oświadczenia woli darczyńcy w przedmiocie odwołania darowizny, prezentując założenia koncepcji obligacyjnego oraz rzeczowego skutku odwołania darowizny. Problematyka ta zasługuje na uwagę,

ze względu na fakt, że na jej gruncie szczególnie widoczne jest przeciwstawianie ściśle jurydycznych argumentów natury słusznościowej, które zmierzają do przyjęcia sprawiedliwego z punktu widzenia moralnego rozwiązania.

Przedmiotem trzeciego rozdziału jest problematyka cywilnoprawnych skutków naruszenia norm moralnych na gruncie umowy o dożywocie. W pierwszej kolejności analizie poddano przepisy prawne konstruuujące ten stosunek prawny, co następnie umożliwiło uchwycenie jego specyfiki, a także rozwiązanie szczegółowych, licznych wątpliwości interpretacyjnych, stanowiących często przedmiot spornych wypowiedzi doktryny i orzecznictwa sądowego. Zwrócenie uwagi na moralny wymiar umowy o dożywocie, tworzącej między osobami bliskimi stosunek prawny oparty na szczególnym zaufaniu, pozwoliło na sformułowanie dodatkowych argumentów na rzecz poglądów, dotyczących choćby zakresu przedmiotowego umowy oraz szczególnej ochrony dożywotnika, zwłaszcza w odniesieniu do odpowiedzialności kolejnego nabywcy nieruchomości, obciążonej prawem dożywocia. Podobnie jak w przypadku odwołania darowizny, określono charakter prawny żądania zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę oraz żądania rozwiązania umowy o dożywocie. Następnie wyróżniono elementy definicyjne pierwszej przesłanki zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę, polegającej na powstaniu stosunku, który uniemożliwia bezpośrednią styczność stron, wskazując również na kryteria oceny moralnej zachowania stron tego stosunku. Wykazując etyczny wymiar drugiej podstawy zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę dokonano wykładni pojęcia zbycia nieruchomości obciążonej prawem dożywocia. Uwzględniając etyczny aspekt instytucji rozwiązania umowy o dożywocie analizie poddano kwestie dotyczące dopuszczalności takiego żądania w czterech przypadkach. W pierwszym, tj. w okresie po zbyciu nieruchomości obciążonej prawem dożywocia, drugim, gdy dożywotnikiem jest osoba bliska zbywcy nieruchomości, trzecim, w przypadku śmierci nabywcy nieruchomości oraz czwartym, w sytuacji śmierci dożywotnika. Następnie w oparciu o dorobek doktryny i orzecznictwa sądowego wskazano na elementy definicyjne zwrotu niedookreślonego „wyjątkowy wypadek”, co pozwoliło na sformułowanie kryteriów oceny moralnej zachowania, stanowiącego naruszenie norm moralnych. Ostatnia część rozważań poświęcona została kolejnej spornej pod kątem etycznym kwestii, dotyczącej analizy skutków wyroku sądu zamieniającego prawo dożywocia na dożywotnią rentę oraz rozwiązania umowy o dożywocie.

Czwarty, ostatni rozdział, dotyczy problematyki skutków cywilnoprawnych naruszenia norm moralnych na gruncie niegodności alimentacji, niegodności dziedziczenia oraz wydziedziczenia, których podłożem jest istnienie więzi rodzinnej. W odniesieniu do każdej z tych instytucji poczyniono uwagi mające na celu uchwycenie ich istoty i cech wyróżniających od pozostałych. Podobnie

jak w przypadku umowy darowizny oraz umowy o dożywocie, wskazano na elementy definicyjne przesłanek badanych instytucji prawnych oraz wskazano egzemplifikację typów zachowań, stanowiących podstawę ich zastosowania. W ramach niegodności alimentacji przedstawiono czyny naruszające moralną zasadę opiekuństwa, z wyróżnieniem obowiązków rodzinnych w relacji rodzic – dziecko, w stosunkach między małżonkami, a także między dalszymi krewnymi. Na gruncie niegodności dziedziczenia dokonano analizy zamkniętego katalogu przesłanek, uwzględniającego dorobek nauki i orzecznictwa sądowego, wskazując w każdym przypadku na kryteria oceny moralnej zachowania, stanowiącego podstawę do zastosowania omawianej instytucji. Odniesiono się również do istotnego zagadnienia, dotyczącego dopuszczalności stosowania do protokołu testamentu ustnego oraz wypisu aktu notarialnego przesłanki niegodności dziedziczenia, polegającej na umyślnym ukryciu lub zniszczeniu testamentu spadkodawcy, jego podrobieniu lub przerobieniu albo świadomym skorzystaniu z testamentu przez inną osobę podrobionego lub przerobionego. W części poświęconej wydziedziczeniu, podobnie jak w przypadku pozostałych instytucji objętym zakresem pracy, odniesiono się do zagadnień mających wymiar moralny, w szczególności formułując elementy definicyjne przesłanek wydziedziczenia na podstawie przyjętych kryteriów ocennych. Przedstawiono również argumentację za przyjęciem stanowiska o stosowaniu konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 KC) do roszczenia o zachówek.

[Przejdź do księgarni →](#)